

Любов Милокост (Луганськ),
провідний науковий співробітник НД відділу археології
Луганського обласного краєзнавчого музею,
кандидат історичних наук

Столовий посуд XVII–XVIII ст. з розкопок «Трьохізбенського городка»

У 2010 р. співробітниками Луганського обласного краєзнавчого музею під керівництвом І.М. Ключневої* були розпочаті археологічні дослідження на території відомого за писемними джерелами «Трьохізбенського городка». Досліджений на території поселення культурний шар можна поділити на два хронологічні горизонти: 1) друга половина XVII – початок XVIII ст. – існування козацького поселення до його руйнації під час Булавинського повстання у 1707 р. або 1708 р.; 2) перша половина XVIII ст. – період, пов'язаний з переселенням на ці землі мешканців Белгородської губернії.

Протягом 2010 та 2011 років було досліджено 13 об'єктів, які заповнені значною кількістю різноманітної кераміки. Зазначимо, що кераміка є найбільш представницький за кількістю матеріал на поселенні. Метою публікації є введення до наукового обігу певної групи знахідок керамічної колекції, а саме, столового посуду XVII–XVIII ст.

У кількісному співвідношенні столовий посуд значно поступається кухонному і становить приблизно 2% від усієї сукупності побутової кераміки, виявленої на поселенні. Він репрезентований фрагментами кераміки та частково реставрованими з фрагментів посудинами. Здебільшого фрагменти столового посуду були знайдені під час досліджень побутових об'єктів: будівель та господарчих ям. Відповідно до візуального аналізу керамічне тісто, з якого виготовляли столовий посуд, щільне, добре відмучене, з домішками дрібного піску. Якість випалу дуже висока. Поверхня різних відтінків бежевого, світло-жовтого, сірого кольорів. Чимала частина фрагментів має сліди перебування у вогні. Серед столового посуду колекції за формою та призначенням можна виділити такі групи: тарілки, глечики, миски та полумиски.

Найчисленніша група знахідок – тарілки (рис. 1: 2-4, 6-11, 13, 14, 16, 17), які складають 71% від загальної кількості фрагментів столового посуду. Тарілки мають вінчик у вигляді валика, досить різко виражене ребро на переході від дзеркала до берегів та відносно пологі береги. Дно тарілок пласке із закраїною або зі зрізами у придонній частині. У зв'язку з тим, що тарілки представлені у досить невеликих фрагментах, реконструювати діаметр по вінцях можливо тільки у небагатьох випадках. Він складає від 24 см до 28 см, товщина стінок коливається в межах 0,3 – 0,9 см. Тарілки орнаментовані. Орнамент розташований по берегах і в центрі по внутрішній поверхні.

* Вносимо подяку І.М. Ключневої за можливість опублікувати матеріал.

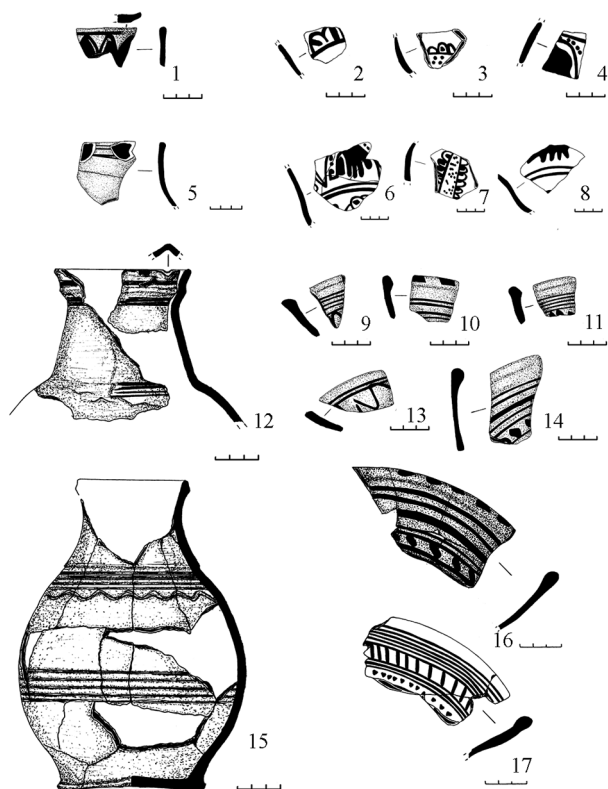

Рис. 1. Трьохізбенка.
Столовий посуд.

Другою за кількісним показником групою столового посуду на поселенні є *гличики* (рис. 1: 1, 5, 12, 15). Вони складають 21% від виявлених фрагментів столового посуду. Гличики мають широке горло, яке плавно переходить у похилі плечі, та трохи відхилені назовні вінця, вигін яких утворює невеликий носик (рис. 1: 1, 12). Реконструйований діаметр гличиків по вінцях коливається від 7,9 см до 13 см. Товщина стінок сягає від 0,3 см до 0,5 см. У деяких посудин є одно або два валикоподібних потовщення (рис. 1: 12) під вінцями та вертикальна ручка. Більшість гличиків орнаментовано по горлу та плічках.

Третя група, яка складає приблизно 8 %, представлена фрагментами мисок та полумисок. Уламки цієї групи столового посуду незначні за розмірами (менш 5 см), але і вони дають можливість певною мірою охарактеризувати цю групу. Миски мають вузькі краї, різко відігнуті назовні, вінця з округлим краєм та зовнішній злам на тулубі. Полумиски із широкими різко відігнутими краями та округлим вінцем. Товщина стінок мисок та полумисок коливається від 0,4 см до 0,7 см. Більшість фрагментів

орнаментовано. Орнамент нанесено, здебільшого, по внутрішній поверхні, але зустрічаються фрагменти орнаментовані із зовнішнього боку.

За технікою орнаментатії столовий посуд поділяються на три групи, кожна з яких має свої композиційні схеми орнаменту. Перша група представлена посудинами з ангобованим декором (барботином), який наносився за допомогою пір'їни. Колір, який зустрічається для ангобування, здебільшого, червоно-брунатний. До цієї групи, насамперед, належать фрагменти тарілок, незначна частина яких вкрита зеленою поливою, фрагменти мисок, частина фрагментів глечиків. Здебільшого орнамент геометричний, його елементами виступають прямі та хвилясті лінії різної товщини, ряди мазків різної конфігурації. У невеликій кількості зустрічаються фрагменти посудин з рослинними мотивами.

До другої групи відносяться фрагменти орнаментовані рельєфним декором, який наносився на сиру поверхню гострим предметом. Так, переважна більшість фрагментів глечиків та незначна кількість мисок орнаментовано горизонтальними лініями різної інтенсивності та глибини по шийці та пічках. До третьої групи відносяться фрагменти, декор яких поєднує рельєфний та ангобований. Подібне поєднання, наприклад, зустрічається на фрагментах глечиків, орнамент яких представлено у вигляді прямих паралельних ліній, нанесених мінеральною фарбою червоно-брунатного кольору, та прокреслених ліній під вінцями. Характеризуючи столовий посуд з розкопок «Трьохізбенського городка» слід зазначити, що як форми, так і елементи орнаменту загалом характерні для козацьких пам'яток Луганщини [1–6].

Отже, столовий посуд, фрагменти якого були знайдені під час досліджень на козацькому поселенні «Трьохізбенський городок», репрезентований практично всіма категоріями вживаних на той час у побуті форм посуду. Попереднє опрацювання дало можливість зробити деякі висновки і спостереження за його особливостями, а предметом подальшого дослідження може виступати порівняльний аналіз столового посуду XVII–XVIII ст. з розкопок «Трьохізбенського городка» та пізньосередньовічних пам'яток інших регіонів України, характеристика всієї побутової кераміки, виявленої під час дослідження пам'ятки.

Література

1. **Ключнев М.М.** Особливості українського пізньосередньовічного посуду з розкопок укріпленого поселення біля с. Нижнєтепле Луганської області / М.М. Ключнев // Археологія. – 2001. – № 3. – С. 92–98.
2. **Красильников К.И.** Археологический аспект истории казацкого поселка «Луганской» / К.И. Красильников // Дослідження археологічних пам'яток доби українського козацтва: зб. наук. статей. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 36–40.
3. **Ключнев М.Н.** Отчет об охранных раскопках разрушенного кургана у поселка Клиновий Свердловского района Луганской области и укрепленного поселения периода позднего средневековья у села Нижнєтепле Станично-Луганского района Луганской области археологической экспедицией Луганского областного краеведческого музея в 1993 г. // НА ИА НАН Украины. – Фе. – 1993/82.

4. **Ключнев М.Н.** Отчет об исследованиях укрепленного поселения периода позднего средневековья у с. Нижнетеплое Станично-Луганского района Луганской области в 1994 г. // НА ИА НАН Украины. – Ф.е. – 1994/121.
5. **Ключнев М.Н., Ключнева И.Н., Каплун Н.Н.** Отчет об исследованиях укрепленного поселения периода позднего средневековья у с. Нижнетеплое Станично-Луганского района Луганской области в 1997 г. // НА ИА НАН Украины. – Ф.е. – 1997/77.
6. **Ключнев М.Н., Ключнева И.Н.** Отчет об исследованиях многослойного средневекового поселения у с. Нижнетеплое Станично-Луганского района Луганской области в 1998 г. // НА ИА НАН Украины. – Ф.е. – 1998/112.

Ольга Школьна (Київ),
докторант Львівської національної академії мистецтв,
начальник відділу музейної справи Міністерства культури України,
кандидат мистецтвознавства

Культура харчування еліти українського суспільства XVII–XIX століть: типологія форм фарфоро-фаянсових виробів для напоїв

В українському мистецтвознавстві досі існує численна кількість тем, що потребують нових підходів до вже накопиченого попередніми дослідниками матеріалу. Фактично, окремі раніше написані підрозділи історії мистецтва фарфору-фаянсу, з огляду на з'ясування нових обставин його дійсного історичного розвитку, необхідно повністю переробляти. Однією з таких є проблематика появи й поширення напоїв на землях етнічної України XVII–XIX ст. і розгляд цієї теми через призму вивчення культури харчування еліти українського суспільства означеного періоду.

У відомій літературі з фарфору-фаянсу України та Польщі представлене необ'єктивне розуміння розвитку типології форм фарфоро-фаянсових виробів для напоїв Речі Посполитої, України, Польщі. Знані вчені, такі як Фаїна Петрякова [6], Божена Костух [14], Анна Шкурлат [17] у своїх фундаментальних працях так і не змогли остаточно розібратися у призначенні тих чи інших посудин для рідини.

Хибні підписи знаних вчених під світлинами введених у міжнародний науковий обіг творів українських виробництв тонкої кераміки свідчать про те, що питання появи й поширення форм для напоїв потребує верифікації, руйнації вже сталих уявлень і встановлення дійсного стану речей, детерміністичного погляду на причинність як зв'язок явищ, систематизації наукових знань про вітчизняний фарфор.

Мета статті – шляхом реконструкції окремих подій та зведення існуючої архівно-літературної і натурної джерельної бази пролити світло на період розвитку тонкої кераміки України XVII–XIX ст. у розрізі типології форм для напоїв, що дозволить здійснити фахову систематизацію знань про тонку кераміку України «золотої доби» і стане в нагоді музейникам України.